

ДИНАМІКА ДОХРИСТИЯНСЬКИХ НАЙМЕНУВАНЬ У СУЧАСНІЙ СУСПІЛЬНІЙ ОЦІНЦІ УКРАЇНЦІВ ОДЕЩИНИ

The article is about the origin and use of proper names in the context of the attitude of the Ukrainians towards their native names on the basis of the results given by informants with the help of a specially prepared questionnaire. The obtained data concern the man and woman living in Odessa.

Л.О.Белей справедливо визнає сучасну антропоніміку як "чітко структуровану галузь ономастичних студій з добре апробованим цілим комплексом методів дослідження, що дозволяє виявляти закономірності становлення та функціонування відповідних онімічних систем" [1:3]. Однак не всі антропонімні класи опрацьовані повно й рівномірно: вимагає глибшого та всебічного вивчення і найдавніший антропонімний клас – власне ім'я людини.

Власні імена людей досліджуються переважно в історичному плані (Р.Кестра, М.Селів, М.Демчук та ін.) або ж проводиться лінгвістичний аналіз сучасних іменних систем окремих регіонів (ІІ Чучка, Л.Кракалія, І.Братушченко та ін.). У працях названих та багатьох інших дослідників активно і плідно вивчаються різні категорії власних найменувань, які людина офіційно одержувала при народженні. Ми ж швидше іншим шляхом досліджуємо: не реально вживані імена, а ті, що подобаються, суб'єктивно оцінюються українцями різного віку як найкращі.

Серед величезного і різнобарвного контингенту імен що пропонують сучасники, на неабияку увагу заслуговують найдавніші дохристиянські найменування, детальному аналізу яких і присвячене наше дослідження, адже виявлення висловів цього виду антропонімів "становить значний інтерес як збережена функціонально жива антропонімна спадщина і шобкої давнина" [3:55].

Для позначення цієї іменної категорії у сучасній антропонімній літературі вживаються різні терміни: дохристиянське ім'я, нехристиянське ім'я, некалендарне ім'я, нехрещене ім'я, давньоруське ім'я, неофіційне ім'я. А М.Хулаш позначив такі імена герміном словянське автохтонне ім'я з дефініцією "особове власне іменування, яке має джерельну основу в лексичних фондах рідної мови і присвоюється новонародженій дитині у традиційній побутовій обстановці" [9:96].

Спираючись на результати вивчення 5000 анкет, зібраних студентами філологічного факультету ОНУ ім.ІІ Мечникова під час проведення у 1996-99 рр. соціолінгвістичної практики на Одещині, ми з'ясували, кому (за віком інформантів) які імена подобаються, що дозволило виділити шість вікових зрізів. До I зрізу віднесено антропонімичні уподобання респондентів, що народилися у 20-х рр., до II – 30-х; III – 40-х; IV – 50-х; V – 60-х; VI – 70-х рр. Аналіз частотності імен на кожному віковому зрізі дозволив виділити шість груп антропонімів з урахуванням ступеня їх суспільної оцінки (популярні, помірно популярні, малопопулярні, непопулярні, одиничні, разові імена)[2:11].

У результаті вивчення анкет ми встановили, що українцям різного віку подобаються 568 чоловічих та 660 жіночих офіційних імен та їх розмовних варіантів, що у сукупності було названо 49055 разів.

Серед численного і різноманітного репертуару імен знайшли чималу кількість прихильників і найдавніші дохристиянські найменування, брак яких досить відчутний у сучасному реальному ім'явживанні.

У наших матеріалах таких імен зафіксовано порівняно небагато: 52 чоловічих (з них 24 – офіційні найменування, решта – розмовні варіанти) та 47 жіночих (29 – повні імена, решта – їх варіанти), що становить 10% загального обсягу антропонімічних уподобань. Проте необхідно зазначити, що серед цього порівняно вузького кола антропонімів зустрічаються і такі, які користуються високим авторитетом, особливо у суспільній оцінці сучасної молоді (див табл. 1.2)

Таблиця 1

Динаміка найуживаніших дохристиянських чоловічих імен у %
(з урахуванням ступеня привабливості)

№	Імена \ Зрізи	I	II	III	IV	V	VI
1	Володимир	4,1	3,7	4,1	4,1	4,4	4,7
2	Вадим	0,5	1,1	1,4	1,5	1,7	2,5
3	Борис	1,1	1,4	1,4	1,2	1,1	1,1
4	Богдан	1,0	0,8	0,7	0,7	0,8	0,9
5	Слава	0,7	0,5	0,6	0,6	0,7	0,8
6	В'ячеслав	0,3	0,5	0,7	0,7	0,7	0,8
7	Владислав	0,2	0,4	0,4	0,7	0,6	0,9
8	Ярослав	0,3	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6
9	Станіслав	0,3	0,1	0,3	0,5	0,4	0,4
10	Стас	0,1	0,1	0,1	0,3	0,3	0,2
11	Святослав	0,1	0,1	0,2	0,1	0,2	0,2
12	Всеволод	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,06
13	Мирослав	0,03	0,09	0,1	0,1	0,1	0,1
14	Ростислав	0,03	0,09	0,07	0,1	0,1	0,1
15	Любомир	0,03	0,04	0,02	0,07	0,06	0,1
16	Мстислав	-	+	+	0,04	0,06	0,02
17	Борислав	+	0,03	-	-	0,03	0,01

+ ім'я траплялося лише один раз,

- ім'я не зафіксовано

Серед дохристиянських найменувань на перше місце за уподобаннями вийшли імена *Володимир* та *Людмила*. Ім'я київського князя *Володимир* у сумарному розряді з його різними варіантами (*Вова, Володя, Вовка, Вовчик*) було названо 2017 разів (4,1% загального обсягу контингент чоловічих імен). Протягом усіх шести вікових зрізів це могутнє ім'я домагалося високих позицій серед популярних антропонімів першої десятки, жодного разу не залишаючи її меж і досягнувши найвищих показників на останньому віковому зрізі. Привабливе й гарне давнє слов'янське ім'я *Людмила*, яке разом з його варіативними формами (*Люда, Мила, Людка*) було згадано 1804 рази, становить 3,7% загальної кількості ужитків жіночих імен. Цей антропонім потрапив до "святців" як ім'я чеської княгині (922р.), але визнаний у нас не був аж до ХХ ст. Проте тепер своїм корінням ім'я *Людмила* глибоко вросло в нашу мову. І нині, отримавши найвищу суспільну оцінку серед інших найменувань, протягом шести вікових зрізів не виходить за межі десятки найулюбленіших імен. Під популярності цього антропоніма припадає на III зріз – уподобання раціонентів 40-х рр. народження.

ІМЕНА ЖІНОЧОГО ПОПУЛЯРНОГО АНТРОПОНІМУ В УКРАЇНІ НА ЧАСІ НАШОГО ЧАСУ

Динаміка найуживаніших дохристиянських жіночих найменувань у %

(з урахуванням ступеня привабливості)

№	Імена / Зрізи	I	II	III	IV	V	VI
1	Людмила	3,7	3,5	4,1	3,8	3,9	3,8
2	Світлана	2,4	3,0	3,6	4,0	3,7	3,7
3	Мирослава	0,2	0,2	0,4	0,2	0,3	0,4
4	Сніжана	0,07	0,1	0,2	0,3	0,2	0,5
5	Ярослава	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
6	Богдана	0,07	0,08	0,1	0,03	0,1	0,05
7	Зоряна	0,05	0,04	0,07	0,07	0,08	0,1
8	Лада	+	+	0,06	0,1	0,1	0,1
9	Слава	0,07	+	0,03	0,08	0,08	0,09
10	Влада	+	0,03	0,03	0,04	0,1	0,1
11	Бронислава	-	+	0,08	0,06	0,04	0,04
12	Таміла	0,05	0,04	0,04	0,02	0,03	0,06
13	Владислава	-	0,03	+	+	0,08	0,09
14	В'ячеслави	+	-	-	-	0,08	0,08
15	Любомира	-	+	0,02	-	-	+
16	Русина	-	0,04	-	0,02	-	+
17	Злата	-	-	+	-	-	0,02
18	Рада	+	-	0,02	-	-	-

Наступними іменами-фаворитами, що потрапили до розряду популярних, є такі найменування: *Вадим (Вадик)* – 1,6%, *Борис (Боря, Бора, Борик, Борись)* – 1,0%, причому перший із них демонструє зростаючу динаміку лише на останніх вікових зрізах, а другий – характеризується стабільністю у ставленні до себе осіб різного віку. Цікаво, що ім'я *Борис* зберегло популярність з давніх-давен, бо «було улюбленим та розполюдженим серед староруських найменувань людей у XVI – XVII ст.» [5:128]. Ім'я *Світлана* зустрілося 1671 рази – 3,4%. Це гарне й миле найменування відоме з часів Київської Русі, проте донедавна в реальному іменнику зустрічалося рідко. У наших матеріалах авторитет імені *Світлана* досить високий: потрапивши вперше до складу десятки найпривабливіших на II зрізі, воно не втратило привабливості і на наступних, обслуговуючи інтереси значної кількості сучасників. Досить широке коло прихильників виявилось і в імені *Мирослава (Мирося)*

Значна кількість респондентів вважає найкращими чоловічі імена-композиції *Богдан, В'ячеслав, Владислав (Влад, Владик, Ладик, Ладуня), Ярослав (Яри, Ярославчик), Станіслав, Святослав, Всеволод (Сева), Мирослав (Мирось), Ростислав (Ростик, Ростя)* та жіночі *Ярослава, Богдана (Данка, Дана, Дануся), Бронислава (Броня), Владислава, В'ячеслава, Любомира* і це не випадково, адже значення цих найменувань «цілком прозоре, чітке, воно, так би мовити, лежить на поверхні» [8:12]. Їх популярність сягає сивої давнини, підтвердженням чого є «наявність цих особових імен-комполит у писемних пам'ятках XVI – XVIII ст.» [3:40]. Г. П. Пивторак констатує, що «серед найпоширеніших давньоруських жіночих князівських імен були імена на –слава» [6:71]. Дослідники реального ім'явжитку зазначають, що з відомих історичних прикладів «функціонування імен-комполит на Україні йшло нижхідною лінійкою» [3:40]. Лише останнім часом, наприкінці ХХст, спалах їх популярності досить відчутний (що ілюструють результати вашого дослідження)

До складу сучасних антропнімічних уподобань активно включилися слов'янські імена-неологізми *Зорян, Сніжана, Зоряна* (та його фонетичні дублети *Зоріна, Заріна, Лада*

(фіксується із двома значеннями. 1) утворення від імені давньоруського язичеського божества; 2) у давнину словом "лада" ласкаво називали одне одного подружжя [7 123]); *Злата*, зустрічаються й нові так звані революційні імена *Вілен, Віорел, Владлен, Владлена, Зоря, Іскра*. Трапляються серед них і колишні гіпокористики *Стас* (антропонім *Стас* можна розглядати як усічений варіант календарних імен *Анастас, Остап*, які в найлих матеріалах зустрічаються дуже рідко, а от висока популярність слов'янського композита *Станіслав* дозволяє стверджувати, що в даному випадку *Стас* є розмовним варіантом саме цього автотоніма): *Слава Влада*, що останнім часом пробилися до офіційного реєстру.

У наших матеріалах траплялося чимало автотонімих найменувань з раритетним ужитком. *Звенислав, Казимир, Святополк, Калина* (що в багатьох асоціюється з назвою відомої кушової рослини – калини червоної), *Ростислава, Борислава, Любава, Станіслава, Володимира, Малина Милана Зореслава, Ярославна* – ім'я по батькові однієї з найпривабливіших героїнь давньоруської літератури. Проте, незважаючи на їх поодинокі вживання, сама присутність таких етимологічно прозорих імен серед сучасних антропонімічних смаків – факт позитивний. Це дає змогу сподіватися на їх майбутній реальний ім'явжиток, що сприятиме розширенню активної номенклатури сучасного іменника українців.

Дані про динаміку найпривабливіших дохристиянських найменувань, наведені у таблицях, свідчать про те що авторитет переважної їх більшості із зменшенням віку анкетованих помітно зростає. Насамперед це стосується таких антропонімів, як *Вадим* (0,5 – 2,5%), *Слава* (0,7 – 1,6), *Владислав* (0,2 – 0,9), *Мирослав* (0,03 – 0,8); *Світлана* (2,4 – 4,0), *Сніжана* (0,07 – 0,5), *Влада* (0,01 – 0,1), *Лада* (0,01 – 0,1), *Зоряна* (0,05 – 0,1), *Богдана* (0,07 – 0,1). Фактором, що стимулює їх популяризацію серед сучасної молоді, є піднесення її культурного рівня, посилений інтерес до героїчного минулого та сучасного і це не випадково, адже такі милозвучні давні найменування належать до нашого епохонічного фонду, їх утворено свого часу на ґрунті слов'янської мови "Недарма вони так виділяються виразністю, недарма вони так зрозумілі для нас" [8 12]. Цілком можливо, що такі милозвучні слов'янські імена, які донедавна були антропонімічним пережитком, з часом збільшуватимуть привабливість, з'являчись частіше у реальному ім'явжитку.

Цікавими виявилися наслідки порівняння рівнів активності цієї категорії антропонімів у складі антропонімічних симпатій та в реальному ім'янареченні. Для зіставлення використовуємо матеріал Л. П. Зайчикової щодо іменника м. Одеси протягом ХХст. [3]. Встановлено, що у матеріалах сучасних антропонімічних уподобань набагато більше уваги, ніж у реальному ім'явжитку, приділяється таким автотонімам, як *Богдан* (0,8 проти 0,1%), *Владислав* (0,6-0,1), *Ярослав* (0,5-0,1), *Станіслав* (0,4-0,2). Досить високий рівень активності у сучасних симпатіях імен *Святослав, Ростислав, Влада, Лада* протистоять їх одиничному використанню в реальному ім'явжитку. А ось таких давніх слов'янських найменувань, як *Мирослав, Любомир, Борислав, Гадислав, Радомир, Звениславе, Святополк, Мирослава, Богдана, Бронислава, Гаміла, Любомира*, більшість з яких у наших матеріалах трапляється досить часто, не одержав жоден повоцароджений одесит протягом ХХст.

Помітно захоплення змістовними слов'янськими найменуваннями дає підстави сподіватися, що у майбутньому мотивами вибору дитині автотонічного імені продовжуватимуть служити, як і в давні часи, різноманітні суто цінтвально-фактори (милозвучність, легкість у вимові) та екстралінгвальні, зокрема, батьківські побажання новонародженій дитині певних позитивних духовних і фізичних якостей, а також різні традиційні побутування; узвичаєння, пов'язані із первісною вірою в магічну силу слова – особового імені.

Література

1. Белей Л. О. Українська літературно-художня антропонімія кінця ХVІІІ – поч. ХХст. Автореф. дис. ... д-ра філол. наук. - Ужгород, 1997.

2. Брайченко С.П. Антропонімичні уподобання мешканців Одеської області України: лінгвістичний аналіз: Дис. ... канд. філол. наук – Одеса, 1999
3. Демчук М.О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV-XVIIст. – К., 1988
4. Зайчикова Л.П. Русский именной г. Одессы: Дисс. ... канд. филол. наук. – Одесса, 1986.
5. Закачкова Т.А. Забытые имена наших предков//Русская речь. – 1977. – №3.
6. Півторак Г.П. Власні імена людей у Київській Русі//Культура слова. – 1982. – Вип.23.
7. Супераяская А.В. Как вас зовут?//Русская речь. – 1991. – №3.
8. Татаренко Ю.П. Дано ім'я людині. . - К., 1971.
9. Худаш М.П. До питання класифікації прізвищевих назв XIV-XVIIIст./З історії української лексикології. – К., 1980.

Наталія Бренер (Луганськ)

ВІДПРІЗВИЩЕВІ ПРІЗВИСЬКА-АСОЦІАТИ ЛУГАНЩИНИ

In clause the analysis of a nature formation nicknames of Lugansk regions an origin is submitted which have arisen owing to lexical associations, which caused by semantics motivate for a surname appellant, that became the reason of formation of a nickname. The connection of word-stimulus (surname) and him associate (nickname) are considered which arise in consciousness of the man owing to reaction to an offered word.

Сучасні прізвиська Луганщини, за загальноприйнятою класифікацією, можна поділити на відонімні та відапеллятивні. Проаналізований мовний матеріал дозволяє нам стверджувати, що у групі прізвиस्क відонімного походження більшу частину складають антропоніми, утворені від прізвищ денотатів. Відпрізвищеві прізвиська як антропонімний клас неодноразово розглядалися дослідниками, однак не всі автори відносять ці оніми до прізвиस्क. М.В. Тиміньський вважає подібне виділення помилковим [9], такої ж думки дотримуються й О.І. Александрова, називаючи ці утворення фалічними іменами [1]. П.Т. Поротников пропонує, аналізуючи зазначені прізвиська, використовувати терми „відпрізвищеві прізвиські іменування” [6], Л.А. Сергеева кваліфікує як прізвиська лише ті антропоніми, що містять у своєму значенні конотативно-оцінний момент [7]. Оніми, утворені від прізвищ, відносять до класу прізвиस्क Н.Н. Ушаков. З.П. Нікуліна та Н.І. Іванова [10, 5; 2]. Ми дотримуюся думки останніх із зазначених дослідників, відзначаючи, що прізвискам такого типу властиве емоційно-експресивне значення через їх нетиповість та семантичну наповненість.

Метою нашої статті є аналіз природи утворення відпрізвищевих прізвиस्क Луганщини, які виникли внаслідок лексичних асоціацій, що викликані семантикою мотивованого для прізвища апеллятива, котрий став причиною утворення прізвиська. Про існування таких прізвиस्क стверджує П.Т. Поротников, однак він, указуючи на асоціативний спосіб творення таких онімів, не з'ясовує шляхи виникнення асоціацій [6, 70].

Значення кожного слова (у даному випадку апеллятива, відображеного в основі прізвища), за твердженням А.А. Леонтьєва „визначається системою співвіднесеності протиставлень слів у процесі їх уживання в діяльності, а не в процесі їх зіставлення як одиниць лексиону” [3, 11]. Як зазначив А.Р. Лурія, „слово, що є центром цілої семантичної сітки, збуджує цілу складну систему зв'язків, актуалізує певні «семантичні поля», які характеризують важливий аспект психологічної структури слова” [4, 91]. Ці зв'язки мають назву асоціативних, а „асоціативне поле” слів – це зв'язки слова-стимула та його асоціата, що виникає у свідомості людини внаслідок реакції на пропонуване слово [11, 143]. Лексичні